

3-1-2537

## ผู้ดูแลบุตรของสตรีในเขตเมืองของประเทศไทย

ชาลีมาศ น้อยสัมฤทธิ์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jdm>



Part of the [Demography, Population, and Ecology Commons](#)

---

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Demography by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact [ChulaDC@car.chula.ac.th](mailto:ChulaDC@car.chula.ac.th).

## ผู้ดูแลบุตรของสตรีใน เขต เมืองของประเทศไทย

ชาลิมาศ น้อยสัมฤทธิ์\*

### ความเป็นมาของงานวิจัย

การพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุดหน้าได้นั้น จำเป็นต้องมีประชากรที่มีคุณภาพเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ประชากรที่มีคุณภาพนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมแล้ว การเลี้ยงดูที่เหมาะสมตั้งแต่วัยเด็ก นับว่าเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงดูหรือการดูแลในช่วง 5 ปีแรก จะมีอิทธิพลต่อการวางรากฐานของพัฒนาการทางร่างกาย สติปัญญา สังคม และบุคลิกภาพอย่างยิ่ง ดังนั้น สถาบันครอบครัวจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญมากต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ๆ ให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะ "แม่" จะเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการรับผิดชอบและการจัดการเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานต่างๆของบุตรทุกเรื่อง แต่เนื่องจากผลของความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก มีการเพิ่มขึ้นของความเป็นเมืองและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทำให้สตรีมีโอกาเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในภาคทันสมัยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านอุตสาหกรรมและบริการ และการที่มารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้านในขณะที่บุตรมีอายุน้อยๆนั้น ย่อมจะมีเวลาดูแลบุตรด้วยตนเองน้อยลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานการณ์เช่นนี้อาจจะทำให้มารดาเกิดความยากลำบากในการที่จะผสมผสานระหว่างบทบาทในการทำงานเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัวกับบทบาทในการเลี้ยงดูบุตร และยังไปกว่านั้นในปัจจุบันนี้โครงสร้างครอบครัวในสังคมเมือง เปลี่ยนไปสู่การเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความมั่นคงและความผูกพันในหมู่ญาติของสถาบันครอบครัวเริ่มลดลง ซึ่งมีผลให้โอกาสที่สตรีที่มีบุตรเล็กจะได้รับความช่วยเหลือจากญาติ หรือสมาชิกอื่นๆในครอบครัว เพื่อดูแลบุตรให้ยอมลดน้อยลงไปด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงคาดว่ามารดาที่อยู่ในเขตเมืองคงจะประสบปัญหาในการจัดหาผู้ดูแลบุตรอย่างมาก และภาระในการดูแลบุตรไม่ว่าจะจำกัดให้เป็นหน้าที่ของมารดาเพียงคนเดียวอีกต่อไป แต่จะต้องมีผู้

\* บทความนี้คัดย่อมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประชากรศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

อื่นมาร่วมรับผิดชอบหรือช่วยดูแลด้วย ซึ่งน่าจะทำให้แบบแผนการดูแลบุตรมีความหลากหลายมากกว่าในเขตชนบทด้วย ดังนั้น การมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดลึกซึ้ง เฉพาะประเด็นในด้านการจัดผู้ดูแลบุตรที่เหมาะสมของสตรี จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญและมีความสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะและปัจจัยที่กำหนดผู้ดูแลบุตรของสตรีในเขตเมือง อันจะเป็นการเพิ่มพูนข้อมูลและองค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุง และเตรียมพร้อมต่อการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของเด็กและสตรีไทย

### วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบของผู้ดูแลบุตร (อายุ 0-5 ปี) ของสตรีไทยในเขตเมือง
2. เพื่อศึกษาแบบแผนที่สตรีจะเลือกผู้ดูแลบุตรประเภทใดประเภทหนึ่ง นอกเหนือจากการดูแลด้วยตนเอง
3. เพื่อศึกษาความแตกต่างของการเลือกผู้ดูแลบุตรของสตรีตามลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และปัจจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

### ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาแบบแผนการดูแลบุตรคนที่มีอายุน้อยที่สุด และมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน (บุตรคนล่าสุด) ซึ่งมีอายุระหว่าง 0-5 ปี ของสตรีไทยที่กำลังสมรสอายุ 15-49 ปี เฉพาะในเขตเมือง เพราะในเขตชนบทนั้นแบบแผนการดำรงชีวิต และอาชีพของสตรีไทยมีแนวโน้มที่จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบทบาทการทำงานและการดูแลบุตร ความแตกต่างในการดูแลบุตรของสตรีในชนบทคงมีน้อยมาก และด้วยเหตุที่แบบสอบถามของการสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับบุตรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้ทำการสัมภาษณ์สตรีทุกคนถึงผู้ดูแลบุตรคนล่าสุดในช่วงที่บุตรมีอายุ 0-5 ปี จึงทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ดูแลบุตรที่เป็นของบุตรที่อายุ 0-5 ปี และบุตรที่อายุสูงกว่า 5 ปีขึ้นไปด้วย แต่ในกรณีที่มีบุตรคนล่าสุดของสตรีผู้ตอบกำลังมีอายุระหว่าง 0-5 ปี ในวันสำรวจ คำถามที่ถามถึง "ผู้ดูแลบุตร" จะหมายถึง ผู้ดูแลบุตรในปัจจุบัน ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงจำกัดการวิเคราะห์เฉพาะสตรีที่กำลังมีบุตรคนล่าสุด อายุระหว่าง 0-5 ปี เท่านั้น

### วิธีการดำเนินการวิจัยและแหล่งข้อมูลที่ใช้

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับบุตร พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสำรวจสถิติสังคม ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2531 ประชากรที่อยู่ในข่ายการสำรวจคือ สตรีกำลังสมรสอายุ 15-49 ปี ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนส่วนบุคคลที่ตกเป็นตัวอย่างที่สุ่มอย่างทั่วราชอาณาจักร ไม่รวมครัวเรือนพิเศษ ครัวเรือนสถาบัน และครัว

เรือนชาวต่างประเทศที่มีเอกลักษณ์ทางการพูด การเก็บข้อมูลใช้วิธีสัมภาษณ์ และเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ จึงเลือกเฉพาะสตรีที่มีบุตรคนล่าสุด อายุระหว่าง 0-5 ปี รวมทั้งสิ้น 1,641 ราย

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ใช้วิธีการทางสถิติ 2 วิธีคือ การวิเคราะห์ตารางแบบไขว้ (cross-tabulation) พร้อมทั้งใช้ค่าสถิติไคสแควร์ (X<sup>2</sup>-Test) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ในระดับ 2 ตัวแปร และใช้การวิเคราะห์แบบจำลองถดถอยลอจิต (multinomial logit regression) ทั้งนี้ เพราะการวิเคราะห์แบบจำลองถดถอยลอจิต เป็นวิธีการวิเคราะห์แบบหลายตัวแปรวิธีหนึ่ง ซึ่งสามารถทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามหนึ่งตัวกับตัวแปรอิสระหลายๆ ตัวพร้อมกันได้

## ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีตารางแบบไขว้ แล้วทดสอบด้วยค่าไคสแควร์ โดยมีอายุบุตรเป็นตัวแปรแทรกกลาง ประกอบกับการวิเคราะห์แบบจำลองถดถอยลอจิต ผลปรากฏว่า สตรีส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.7) เป็นผู้ดูแลบุตรด้วยตนเอง นอกนั้นให้บุคคลอื่นๆ ทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่วญาติ เป็นผู้ดูแลบุตร ร้อยละ 17.7 และ 8.5 ตามลำดับ ทั้งนี้สตรีที่มีบุตรอายุ 0-2 ปี มีแนวโน้มที่จะดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าสตรีที่มีบุตรอายุ 3-5 ปี ในทางตรงกันข้ามการให้บุคคลอื่นทั้งญาติและไม่ใช่วญาติ ในกลุ่มสตรีที่มีบุตรอายุ 0-2 ปี มีสัดส่วนต่ำกว่ากลุ่มที่บุตรอายุ 3-5 ปี

เมื่อนำปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจสังคม และปัจจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์แบบหลายตัวแปร ในแบบจำลองถดถอยลอจิต พบว่า อายุเมื่อคลอดบุตร อายุบุตร จำนวนบุตรที่มีชีวิต อาชีพของสตรี สถานะการทำงานของสามีและภรรยา รายได้ของครอบครัว ระดับการศึกษาของสตรี และภาคที่อยู่อาศัย มีผลต่อผู้ดูแลบุตรของสตรีไทยในเขตเมืองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ดูรายละเอียดได้จากตารางที่ 1-ตารางที่ 4)

อายุเมื่อคลอดบุตรคนล่าสุด เป็นปัจจัยทางประชากรปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการจัดหาผู้ดูแลบุตรของสตรีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะในกลุ่มของการให้บุคคลที่ไม่ใช่วญาติเป็นผู้ดูแลบุตรของตนเองนั้น ปรากฏว่ายิ่งสตรีคลอดบุตรเมื่ออายุมากขึ้น โอกาสที่จะให้บุคคลที่ไม่ใช่วญาติเป็นผู้ดูแลบุตรแทนตนยิ่งมีมากขึ้น เพราะสตรีที่คลอดบุตรเมื่ออายุสูงขึ้น น่าจะเป็นผู้ที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และหน้าที่การงาน จึงทำให้ไม่มีเวลาที่จะดูแลบุตรด้วยตนเองได้ และยังคงจะเสียค่าใช้จ่ายเพื่อการดูแลบุตรได้ ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ด้วยตารางแบบไขว้

สำหรับตัวแปรอายุบุตร ได้แสดงว่ามีอิทธิพลต่อผู้ดูแลบุตรของสตรีอย่างมีนัยสำคัญ เพียงในกลุ่มของการให้ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบกับสตรีที่บุตรมีอายุ 0-2 ปี สตรีที่บุตรอายุ 3-5 ปีนี้ จะเลือกให้ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรแทนตนเองมากกว่า ข้อค้นพบดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ผ่านมาในอดีตที่ปรากฏว่า เมื่อบุตรมีอายุสูงขึ้นจะมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อการเลือกให้บุคคล



อื่นเป็นผู้ดูแลมากกว่า โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นญาติมักจะได้รับเลือกเป็นลำดับรองไปจากการดูแลด้วยตนเอง เนื่องจากเป็นบุคคลที่ไว้วางใจได้ว่าจะให้ความรักและการดูแลที่ดีที่สุด และการให้ญาติเป็นผู้ดูแลยังจะเป็นการช่วยประหยัดรายจ่ายของครอบครัวในด้านการดูแลบุตรลงไปได้มากกว่าการให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรด้วย

นอกจากนี้ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรจำนวนบุตรที่มีชีวิต ได้แสดงว่า ถ้าสตรียังมีบุตรหลายคน ความน่าจะเป็นที่จะได้รับการดูแลโดยบุคคลอื่น ทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่ญาตินั้นน้อยกว่า ความน่าจะเป็นที่สตรีหรือมารดาจะเป็นผู้ดูแลบุตรเอง ความแตกต่างดังกล่าวมีนัยสำคัญทางสถิติด้วย ซึ่งผลการศึกษาที่ได้นี้เป็นไปตามสมมติฐานการศึกษา และมีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์โดยใช้ตารางไขว้ ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปแล้วครอบครัวที่มีบุตรจำนวนมาก มักจะมีแนวโน้มที่จะเลือกการดูแลบุตรในรูปแบบที่จะช่วยลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว

ผลการวิเคราะห์ในส่วนของตัวแปรอาชีพของสตรี ปรากฏว่า สตรีที่ประกอบอาชีพวิชาชีพเท่านั้น ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดผู้ดูแลบุตรของสตรี กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบกับสตรีที่ไม่ได้ทำงานหรือทำอาชีพเกษตรกรรมแล้ว สตรีที่ประกอบอาชีพวิชาชีพมักจะให้บุคคลที่เป็นญาติเป็นผู้ดูแลบุตรของตนมากกว่า จะดูแลบุตรเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนสตรีที่ประกอบอาชีพอื่นๆ ยังคงมีแนวโน้มของการให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตรของตน เช่นเดียวกับผลการวิเคราะห์ด้วยตารางไขว้ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสตรีที่ทำงานนอกภาคเกษตรกรรม ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตาม มีแนวโน้มที่จะดูแลบุตรด้วยตนเองในระดับที่ต่ำกว่าสตรีที่ไม่ได้ทำงาน แต่จะพึ่งพาญาติเพื่อช่วยเหลือด้านการดูแลบุตรแทนการดูแลด้วยตนเอง

ส่วนตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความแตกต่างของผู้ดูแลบุตรของสตรีไทยอีกประการหนึ่ง คือ ตัวแปรสถานะการทำงานของสามีและภรรยา ผลปรากฏว่า ในกลุ่มที่ภรรยาไม่ได้ทำงาน มีผลทำให้เกิดความแตกต่างในผู้ดูแลบุตรอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่สามีและภรรยาทำงานด้วยกันทั้งคู่แล้ว คู่ที่สามีทำงานเพียงคนเดียว และคู่ที่ไม่ได้ทำงานทั้งคู่ จะดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าที่จะให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตร ทั้งนี้เพราะสตรีในสองลักษณะดังกล่าว ไม่มีภาระด้านการงาน ที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งกับการทำหน้าที่ดูแลบุตร สำหรับคู่ที่ภรรยาทำงานคนเดียวนั้นเพียงแค่แสดงแนวโน้มว่าจะให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตร มากกว่าที่จะดูแลเอง ทั้งนี้จะเป็นเพราะความจำเป็นที่ต้องทำงานหารายได้มีความสำคัญกว่า การที่จะอยู่ดูแลบุตรเล็กๆได้ และภาระการงานก็น่าจะเป็นปัจจัยให้สตรีจำเป็นต้องเลือกให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตรให้

สำหรับตัวแปรรายได้ของครอบครัว เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้ดูแลบุตรของสตรีเขตเมืองของประเทศไทย เพราะทั้งสตรีที่ครอบครัวมีรายได้ระดับปานกลางและสูง จะนิยมให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรของตนมากกว่าสตรีที่มีรายได้ครอบครัวระดับต่ำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือสตรีที่มีรายได้ระดับต่ำ จะทำหน้าที่ดูแลบุตรด้วยตนเองในระดับสูงกว่าสตรีที่มีรายได้ระดับปานกลางและสูง ซึ่งมีความสอดคล้องกับสมมติฐานการศึกษา และสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ผ่านมาในอดีตที่พบว่า ถ้าฐานะการเงินครอบครัว

คร้วดี ย่อมเป็นการเพิ่มโอกาสหรือทางเลือกให้สตรีสามารถจัดการเกี่ยวกับการดูแลบุตรได้มากขึ้นด้วย ส่วนการให้ญาติดูแลบุตรนั้นมีนัยสำคัญทางสถิติ เฉพาะสตรีที่มีรายได้ปานกลางเท่านั้น ซึ่งข้อมูลนี้น่าจะแสดงให้เห็นว่าสตรีที่ครอบครัวมีรายได้ต่ำ น่าจะประสบปัญหาในการจัดหาผู้ดูแลบุตรแทนการดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าสตรีที่ครอบครัวมีรายได้ระดับปานกลางและสูง

ในด้านการศึกษาศรีนั้น พบว่าสตรีที่จบการศึกษาระดับสูงกว่ามัธยม จะให้บุคคลอื่นทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่วญาติเป็นผู้ดูแลบุตรของตนเองในระดับสูงกว่าสตรีที่ไม่ได้เรียน ในขณะที่สตรีที่จบการศึกษาระดับประถม ยังคงทำหน้าที่ดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าที่จะให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตร

เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างของภาคที่อยู่อาศัยว่าจะมีอิทธิพลต่อรูปแบบของการดูแลบุตรอย่างไรนั้น ปรากฏว่าสตรีที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ จะให้ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรน้อยกว่าสตรีที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือสตรีที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ จะเป็นผู้ดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าสตรีที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนแบบแผนของการดูแลบุตรของสตรีที่อยู่ในภาคเหนือ ปรากฏว่ามีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์ด้วยตารางไขว้ แต่เมื่อควบคุมด้วยตัวแปรอื่นๆพร้อมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างภาคที่อยู่อาศัยกับผู้ดูแลบุตรยังคงแสดงทิศทางของความสัมพันธ์ในลักษณะเดิมคือ สตรีที่อยู่ในภาคเหนือจะนิยมการดูแลบุตรในรูปแบบที่ไม่เกี่ยวข้องกับระบบครอบครัวมากกว่าสตรีที่อยู่ในกรุงเทพฯ แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

โดยสรุปกลุ่มสตรีที่มีแนวโน้มจะทำหน้าที่ดูแลบุตรด้วยตนเองมากกว่าให้บุคคลอื่นเป็นผู้ดูแลบุตรของตนนั้น คือสตรีที่มีบุตรมีชีวิตจำนวนมาก สตรีที่จบการศึกษาระดับประถม สตรีที่สามีทำงานเพียงคนเดียว หรือคู่ที่ทั้งสตรีและสามีไม่ได้ทำงาน สตรีที่ครอบครัวมีรายได้ระดับสูง และสตรีที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคใต้

ส่วนสตรีที่มีบุตรอายุ 3-5 ปี สตรีที่จบการศึกษาระดับมัธยมและสูงกว่ามัธยม สตรีที่ประกอบอาชีพวิชาชีพ และสตรีที่ครอบครัวมีรายได้ระดับปานกลาง มีแนวโน้มจะให้ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรแทนตน และสำหรับการให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตร มีแนวโน้มจะปรากฏในสตรีที่คลอดบุตรเมื่ออายุมาก สตรีที่จบการศึกษาระดับมัธยมและสูงกว่ามัธยม และสตรีที่ครอบครัวมีรายได้ระดับปานกลางและระดับสูง

## ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานต่างๆทั้งของรัฐและเอกชน ควรตระหนักถึงปัญหาพัฒนาการของเด็กในสังคมเป็นสำคัญ โดยลงมือแก้ไขปัญหาดังแต่ต้นเหตุอย่างจริงจังและมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นอยู่และสถานภาพของสตรีในสังคมอย่างจริงจัง เช่น มีนโยบายส่งเสริมการศึกษาและฝึกอบรมอาชีพแก่เด็กหญิงและสตรีอย่างกว้างขวาง ซึ่งควรเป็นการให้การศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิต รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ให้แก่สตรีที่มีงานทำอยู่แล้วด้วย หรือมีมาตรการสร้างหลักประกันในการทำงานของสตรี รวมถึงการสร้างมาตรการต่างๆที่จะเป็นการช่วยลดภาระทางครอบครัวของสตรีที่

มีบุตรเล็กๆ และต้องออกไปทำงานด้วย เพราะสตรีที่มีลักษณะดังกล่าวมักจะหมดโอกาสที่จะพัฒนาตนเอง หรือยกระดับความเป็นอยู่และสถานภาพของตนเองได้ ดังนั้น จึงควรมีนโยบายพัฒนาสถานภาพสตรี กลุ่มสตรีที่เป็นแม่บ้านหรือสตรีที่ไม่ได้ทำงานนอกร้านให้มีโอกาสพัฒนาตนเองในทุกๆ ด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมมากขึ้น เช่น สนับสนุนการรวมกลุ่มของสตรีที่มีภาระทางครอบครัว เพื่อให้พบปะหารือและหาทางแก้ไขปัญหาหรือให้ความช่วยเหลือกัน หรือมีนโยบายที่จะเพิ่มพูนโอกาสหรือทางเลือกให้สตรีมีงานทำ มีรายได้เป็นของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องเป็นงานที่ทำนอกร้าน หรืองานเต็มเวลา เช่น การรับเหมางานไปทำที่บ้าน ตลอดจนสร้างค่านิยมของสังคมว่าสมควรช่วยภรรยาทำงานบ้าน และอบรมสั่งสอนเด็กผู้ชายไม่ให้ละเลยหรือรังเกียจงานบ้านตั้งแต่อยู่ในวัยเด็ก มาตรการหรือนโยบายต่างๆ ข้างต้นนี้ จะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระทางครอบครัวของสตรี และการที่สตรีมีเวลาว่างมากขึ้นหรือมีภาระหน้าที่น้อยลงน่าจะเป็นหนทางให้สตรีมีโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและสมาชิกในครอบครัวให้ดียิ่งขึ้นได้

2. รัฐควรส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน จัดตั้งศูนย์รับเลี้ยงเด็ก เพื่อช่วยเหลือหรือเป็นสวัสดิการแก่ลูกจ้างอย่างกว้างขวางและทั่วถึง หรือหน่วยงานขนาดเล็กก็อาจใช้ระบบศูนย์รับเลี้ยงเด็กของบริษัทในเครือ หรือเป็นการจัดตั้งศูนย์รับเลี้ยงเด็กโดยความร่วมมือกันระหว่างบริษัทเล็กๆ โดยคิดค่าบริการในราคาถูก เช่น คิดตามอัตราเงินเดือนของมารดา และนายจ้าง หรือเจ้าของหน่วยงาน ควรจัดบริการข่าวสาร และเผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวกับการดูแลบุตรให้แก่ลูกจ้างหรือพนักงาน เพราะจากบริการดังกล่าว ในท้ายที่สุดแล้วจะส่งผลให้งานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงขึ้น ทั้งยังเป็นวิธีการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้างด้วย ส่วนทางฝ่ายรัฐบาลก็อาจให้การส่งเสริมโดยการให้สิทธิพิเศษทางภาษีแก่หน่วยงานหรือบริษัทห้างร้าน ที่จัดสวัสดิการด้านการดูแลบุตรแก่พนักงาน หรือรัฐจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ฝึกอบรม และผลิตผู้ดูแลบุตรที่มีคุณภาพเข้าสู่ตลาดแรงงาน รวมทั้งทำการประชาสัมพันธ์ให้แพร่หลาย เพื่อเป็นการยกระดับอาชีพที่เกี่ยวกับการดูแลบุตร อีกทั้งยังเป็นการสะดวกที่จะควบคุมและพัฒนาคุณภาพของการบริการไปในตัวด้วย

3. สตรีที่มีรายได้ครอบครัวระดับต่ำ ควรจะเป็นกลุ่มเป้าหมายในการจัดสวัสดิการสังคมด้านการดูแลเด็กที่มีคุณภาพ โดยมุ่งพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม และอารมณ์ อย่างเหมาะสมตามวัย โดยเฉพาะสตรีที่มีบุตรยังเล็กและมีภาระต้องทำงานเพื่อหารายได้ด้วย ส่วนกลุ่มที่มีรายได้ปานกลางนิยมให้ญาติเป็นผู้ดูแลบุตร จึงควรให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญและร่วมมือกันสร้างเสริมความอบอุ่นและความมั่นคงของสถาบันครอบครัวให้ยืนยงคงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยต่อไป และให้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเลี้ยงดูเด็กด้วย สำหรับกลุ่มที่มีรายได้ระดับสูง จะนิยมให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรแทนตนเอง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้มงวดหรือกำหนดกฎข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการด้านการดูแลเด็ก เช่น การจดทะเบียนขอจัดตั้ง ลักษณะการดำเนินการ มาตรฐานการดำเนินการให้บริการ คุณสมบัติของผู้ดำเนินการ หรือผู้ดูแลเด็ก ฯลฯ และควรมีการมอบหมายให้หน่วยงานใดหน่วยหนึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมด้านการดูแลเด็กโดยตรง ซึ่งจะทำให้ระบบการทำงานเพื่อเด็กมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. การกำหนดนโยบาย มาตรการหรือแผนการดำเนินการต่างๆ ที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคม ด้านการดูแลเด็ก ควรคำนึงถึงความแตกต่างของภาคที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในแต่ละภาค รวมถึงคำนึงถึงอุปทานของสวัสดิการด้านการดูแลบุตรของสตรีกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่ด้วย และนอกจากนี้รัฐควรกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในทุกะดับในการส่งเสริมสนับสนุนทั้งในด้านการเงิน บุคลากร และการฝึกอบรม เพื่อเพิ่มศักยภาพของสถานบริการรับเลี้ยงดูเด็ก ในทุกภาคของประเทศอย่างทั่วถึง

### ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัยในอนาคต

1. ควรทำการศึกษาวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของสตรีและเด็กให้มากขึ้น เพราะนอกจากจะมีประโยชน์ในทางวิชาการแล้ว ยังเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของสตรีและเด็กในสังคมไทยมากยิ่งขึ้นด้วย

2. ในการศึกษาเกี่ยวกับแบบแผนการดูแลบุตรหรือผู้ดูแลบุตรในครั้งต่อไป ควรมีข้อมูลที่นำมาศึกษาร่วมด้วยอีกหลายประเด็น เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับอายุของบุตรแต่ละคนของสตรี จำนวนบุตรทั้งหมดที่อายุต่ำกว่า 5 ปี ประวัติการทำงานของสตรีตั้งแต่ก่อนแต่งงานจนถึงปัจจุบัน ลักษณะโครงสร้างของครัวเรือน หรือรายละเอียดของสมาชิกในครัวเรือน เช่น เพศ อายุ ความสัมพันธ์กับสตรีตัวอย่าง อาชีพ สถานภาพการทำงาน เป็นต้น ทั้งนี้คาดว่าจะปัจจัยต่างๆดังกล่าวจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และสามารถอธิบายผลการศึกษาวินิจฉัยได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ควรสร้างเกณฑ์วัดการทำหน้าที่ดูแลบุตรให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และควรมีความละเอียดและเที่ยงตรง เช่น วัดจำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการดูแลเด็กต่อวันหรือต่อสัปดาห์ ทั้งนี้เพื่อขจัดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการให้ข้อมูลที่มาจากการประเมินด้วยความรู้สึก หรือความลำเอียง

4. ควรทำการศึกษาวิจัยถึงความสำคัญหรือบทบาทของระบบเครือญาติ ที่มีต่อการจัดการด้านการดูแลบุตรของสตรีไทยอย่างละเอียด หรืออาจทำการวิจัยเชิงลึกเพื่อยืนยัน สนับสนุนหรือปฏิเสธข้อค้นพบของการศึกษารุ่นนี้ ทั้งยังเป็นการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ด้วย

5. ควรมีการศึกษาวินิจฉัยในเรื่องต่างๆต่อไปนี้

5.1 ศึกษาเกี่ยวกับความต้องการสวัสดิการสังคมด้านการดูแลเด็ก หรือลักษณะของบริการด้านการดูแลบุตรของสตรีที่ทำงาน ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบข้อมูล และนำไปวางแผนเพื่อดำเนินการช่วยเหลือหรือจัดสวัสดิการแก่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสมต่อไป

5.2 ศึกษาความเป็นไปได้หรือความพร้อมในการจัดสวัสดิการด้านการดูแลบุตร เพื่อลูกจ้างในหน่วยงานทั้งของภาครัฐและเอกชน

5.3 ควรศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติ ความคาดหวัง หรือบทบาทของสามีในการรับภาระงานบ้านและงานดูแลบุตร หรือศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของสามีที่มีต่อภรรยาที่ให้บุคคลอื่นทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่อยาติเป็นผู้ดูแลบุตร

5.4 ควรทำการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับสถานรับเลี้ยงเด็ก ซึ่งจะทำให้มีข้อมูลที่ทันสมัย สะดวกต่อการนำไปใช้วางแผน ดำเนินการหรือควบคุมการปฏิบัติงานด้านการให้บริการที่มีคุณภาพ

5.5 ควรทำการศึกษาวิจัยถึงรูปแบบการให้บริการด้านการดูแลเด็กที่เหมาะสมของบ้านรับเลี้ยงเด็กในแหล่งเสื่อมโทรม สถานที่ก่อสร้าง หรือในชุมชนต่างๆ เพื่อทราบข้อมูลและให้ความช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ได้อย่างเหมาะสม

ตารางที่ 1 ค่าสัมประสิทธิ์ Multinomial Logit ของรูปแบบการดูแลบุตรอายุ 0-5 ปี เปรียบเทียบระหว่างการดูแลบุตรด้วยตนเอง กับการให้ญาติ หรือการให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแลบุตร	
	ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา	ไม่ใช่ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา
ค่าคงที่	-.4296	-2.9229
<b>ปัจจัยทางประชากร</b>		
อายุเมื่อคลอดบุตร 1	.0036	.0516*
อายุนบุตร		
0-2 ปี	====	====
3-5 ปี	.2774*	.1994
จำนวนบุตรที่มีชีวิต	-.4375*	-.3472*
<b>ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม</b>		
ระดับการศึกษาของสตรี		
ไม่ได้เรียน	====	====
ประถม	-.7685*	-1.2244*
มัธยม	-.0897	-.0500
สูงกว่ามัธยม	.8661*	1.2658*
รายได้ของครอบครัว		
ต่ำ	====	====
กลาง	.2508*	-.2747*
สูง	-.2471*	.2722*

## ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแลบุตร	
	ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา	ไม่ใช่ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา
ภาคที่อยู่อาศัย		
กทม.	====	====
กลาง	.0505	.1581
เหนือ	-.2120	.3448
ตะวันออกเฉียงเหนือ	-.9719*	-.4366
ใต้	-.7103*	-.4229

Log Likelihood = -1084.6

จำนวนตัวอย่าง = 1641

\* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05

==== หมายถึง กลุ่มเปรียบเทียบ

1 หน่วยเป็นปี

ตารางที่ 2 ค่าสัมประสิทธิ์ Multinomial Logit ของรูปแบบการดูแลบุตรอายุ 0-5 ปี เปรียบเทียบระหว่างการดูแลบุตรด้วยตนเอง กับการให้ญาติ หรือการให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแลบุตร	
	ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา	ไม่ใช่ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา
ค่าคงที่	-.1302	-5.3771
<b>ปัจจัยทางประชากร</b>		
อายุเมื่อคลอดบุตร 1	-.0319	.0073
อายุบุตร		
0-2 ปี	====	====
3-5 ปี	-.1104	.0154
จำนวนบุตรที่มีชีวิต	-.3472*	-.2560
<b>ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม</b>		
อาชีพของสตรี		
วิชาชีพ	2.4019*	2.9942
ค้าขาย	.5907	1.0271
บริการ	1.0340	1.4080
ไม่ได้ทำงาน+เกษตร	====	====
อาชีพของสามี		
วิชาชีพ	-.2225	1.6166
ค้าขาย	-.5988	.7469
บริการ	-.1781	1.3005
ไม่ได้ทำงาน+เกษตร	====	====



ตารางที่ 2 (ต่อ)

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแลบุตร	
	ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา	ไม่ใช่ญาติเปรียบเทียบ กับมารดา
รายได้ของครอบครัว		
ต่ำ	====	====
กลาง	.6670*	1.1383*
สูง	-.0904*	1.1121*
ภาคที่อยู่อาศัย		
กทม.	====	====
กลาง	-.1996	.2436
เหนือ	-.4965	.3717
ตะวันออกเฉียงเหนือ	-1.3351*	-.2096
ใต้	-1.0549*	-.0978
ปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง		
เหตุผลที่สตรีทำงาน		
ความจำเป็น	====	====
ทำมาก่อนแต่งงาน	.4741	.5191
ความต้องการส่วนตัว	.4571	.5541
Log Likelihood =	-692.59	
จำนวนตัวอย่าง =	857	

\* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05

==== หมายถึง กลุ่มเปรียบเทียบ

1 หน่วยเป็นปี

ตารางที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์ Multinomial Logit ของรูปแบบการดูแลบุตรอายุ 0-5 ปี เปรียบเทียบระหว่างการดูแลบุตรด้วยตนเอง กับการให้ญาติ หรือการให้บุคคลที่ไม่ใช่ญาติเป็นผู้ดูแลบุตรที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแลบุตร บุคคลอื่นเปรียบเทียบ กับมารดา
ค่าคงที่	-.4062
<b>ปัจจัยทางประชากร</b>	
อายุเมื่อคลอดบุตร 1	-.0067
อายุบุตร	
0-2 ปี	====
3-5 ปี	-.0582
จำนวนบุตรที่มีชีวิต	-.3029*
<b>ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม</b>	
สถานะการทำงานของสามีและภรรยา	
ไม่ทำ-ไม่ทำ	-2.4260*
ทำ -ไม่ทำ	-3.0188*
ไม่ทำ-ทำ	.3476
ทำ -ทำ	====
ระดับการศึกษาของสตรี	
ไม่ได้เรียน	====
ประถม	.0766
มัธยม	.9038*
สูงกว่ามัธยม	1.8795*

## ตารางที่ 3 (ต่อ)

ปัจจัยกำหนด	ผู้ดูแล บุคคลอื่นเปรียบเทียบ กับมารดา
รายได้ของครอบครัว	
ต่ำ	====
กลาง	.6921*
สูง	.2858
ภาคที่อยู่อาศัย	
กทม.	====
กลาง	-.1259
เหนือ	-.3159
ตะวันออกเฉียงเหนือ	-1.0858*
ใต้	-.6246*
log Likelihood = -655.75	
จำนวนตัวอย่าง = 1607	

\* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05

==== หมายถึง กลุ่มเปรียบเทียบ

ตารางที่ 4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจสังคม และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่มีต่อ ผู้ดูแลบุตรของสตรีในเขตเมืองของประเทศไทย

ปัจจัยกำหนด	เป็นไปตามสมมติฐานการศึกษา	มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05
<b>ปัจจัยทางประชากร</b>		
อายุเมื่อคลอดบุตร	/	/
อายุบุตร	/	/
จำนวนบุตรที่มีชีวิต	/	/
<b>ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม</b>		
อาชีพของสตรี	/	/
สถานภาพการทำงานของสตรี	/	( )
อาชีพของสามี	/	X
- สถานะการทำงานของสามีและภรรยา	----	/
สถานภาพการทำงานของสามี	/	( )
รายได้ของครอบครัว	/	/
ระดับการศึกษาของสตรี	/	/
ภาคที่อยู่อาศัย	/	/
<b>ปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง</b>		
การมีสมาชิกหญิงอื่นในครัวเรือน	X	( )
เหตุผลที่สตรีทำงาน	/	X

/ เป็นไปตามสมมติฐานการศึกษา หรือมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05

X ไม่เป็นไปตามสมมติฐานการศึกษา หรือไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับต่ำกว่า .05

( ) เป็นผลการวิเคราะห์ด้วยตารางแบบไขว้วิธีเดียว

## บรรณานุกรม

### ภาษาไทย

- กัลยา พ่องเมฆินทร์. 2534. **ผลกระทบของการที่ภรรยามีส่วนช่วยหาเลี้ยงครอบครัวต่ออำนาจการตัดสินใจและความคาดหวังทางอำนาจของภรรยาในครอบครัว.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิติกร มีทรัพย์. 2527. **จิตวิทยาการเลี้ยงดูเด็ก.** กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โพรดักส์.
- เกริกศักดิ์ บุญปานพงษ์. 2530. **รายงานวิจัย เรื่องปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรของสตรีที่ทำงานนอกบ้านในเขต อ. เมืองเชียงใหม่.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2534. **การทำงานของสตรีกับความต้องการผู้ดูแลเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนอนุบาลในเขตกรุงเทพมหานคร.** เอกสารสถาบันหมายเลข 183/34. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- \_\_\_\_\_, แคนเรน ออฟเพนไฮม์, มินจา คิม โชว์. 2535. **การดูแลเด็กในประเทศไทย: ตัวกำหนดและผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียน.** เอกสารหมายเลข 191/35. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการเฉพาะกิจเกี่ยวกับการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก. 2525. **การประมวลผลงานวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จรรยา สุวรรณทัต และคณะ. 2529. **รายงานการวิจัยฉบับที่ 33 ทศนคคของปู่ย่า ตายาย และบิดา มารดาที่มีต่อกันในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และผลที่มีต่อลักษณะพฤติกรรมบางประการของเด็ก.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- จรัญ พรหมอยู่. 2526. **ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธีระ สุมิตร และพรอนงค์ นิยมคำ. 2528. **รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

### ภาษาอังกฤษ

- Blau, D.M. and Robins, P.K. 1991. "Child Care Demand and Labor Supply of Young Mother over Time". **Demography.** 28: 333-351.
- Blanc, A.K. and C.B. Lloyd. 1990. **Women's Childrearing Strategies in Relation to Fertility and Employment in Ghana.** WP No.16, New York: Research Division, the Population Council.
- Connelly, R. 1992. "Self-Employment and Providing Child Care". **Demography.** 29: 17-29.
- Connelly, R., D. DeGraff and D. Levison. 1991. "Child Care Policy and Women's Market Work in Urban Brazil". **Working Employment Program Research.** Working Paper no.180 Geneva: International Labour Office.

- Desai, S., P.L. Chase-Lansdale and R.T. Michael. 1989. "Mother or Market? : Effects of Maternal Employment on Intellectual Ability of Four-Year-Old Children". **Demography** 26: 545-562.
- Entwisle, B., Fengying, Z., Hereward, M.C., Henderson, G.E., Popkin, B.M. and Jiang, M.H. 1991. **Spending Less Time, Sharing the Task: Market Work and Child Care in Eight Provinces of China.** Prepared for the Annual Meetings of the Population Association of America. March 21, 1991.
- Hanenberg, R. and Kua Wongboonsin. 1991. Labour Force Shortages in Thailand and Surpluses in Neighbouring Countries: Recent Trends and Implications for the Future. in **Population and Labour Force of the Southeast Asian Region.** Bangkok: Chulalongkorn University, Institute of Population Studies, Publication No. 181/34.
- Prachuabmoh, Vipan. 1991. **Maternal Employment, Child Care Arrangements and the Health of Children.** Doctoral Dissertation, The University of Chicago.